

Марія Оліяр,

доктор педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Mariya Oliyar,

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
mariya_oliyar@mail.ru
ID *orcid.org/0000-0002-1592-1780*

Ірина Курпіта,

магістрант,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Irina Kurpita,

Postgraduate Student,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
mariya_oliyar@mail.ru

УДК 373.3
ББК 74.580.0

ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ТВОРЧИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

PROJECT ACTIVITIES AS A FACTOR OF DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL AND CREATIVE ABILITIES OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS

Проблема формування інтелектуально-творчих умінь молодших школярів займає особливе місце в педагогічній теорії та практиці. Ці вміння мають важливе значення для всебічного розвитку особистості молодшого школяра. Однак учителі недостатньо використовують можливості методу проектів з метою розвитку інтелектуально-творчих умінь молодших школярів, у практиці роботи сучасних шкіл переважає традиційне навчання. Метод проектів знаходить все більше поширення в системі освіти різних країн світу. Проектування є ефективною технологією формування інтелектуально-творчих умінь молодших школярів, оскільки метод проектів містить сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних, творчих підходів. Він сприяє творчому розвитку навчальної діяльності учнів: репродуктивна навчальна діяльність молодших школярів змінюється на різноманітні види самостійної діяльності. Реалізація методу проектів приводить і до зміни позиції вчителя: він стає організатором навчальної діяльності учнів.

Ключові слова: навчальна діяльність, інтелектуально-творчі вміння, проект, проектна діяльність, початкова школа, молодший школяр, учитель початкової школи.

The problem of formation of intellectual and creative skills of elementary school students takes a special place in pedagogical theory and practice. These skills are important for the overall development of personality of elementary school student. The process of mastering those contributes to the development of cognitive skills and abilities of students. Professors believe that mastery of intellectual and creative skills contributes to the development of strong knowledge foundation.

The project method plays a significant role in addressing the problem of renovation of the educational process in Ukrainian schools. The development of projects allows integration of knowledge and skills of elementary school students. The project method fosters students' independence, initiative, as well as development of their creative abilities. The use of a project plays an important role in shaping the intellectual and creative abilities of elementary school students. The choice of topics and types of projects may be based on different approaches. Each type of project is characterized by a particular coordination, timelines, phases, and number of participants. The theme of the project must address specific practical problems. The development of project requires students to have knowledge of different subjects, creative thinking, and research skills.

However, teachers do not sufficiently use the power of the project method for the development of intellectual and creative skills of elementary school students. In the practice of modern schools a traditional training process is dominating. The project method is becoming increasingly popular in the educational system of different countries of the world. The use of projects is an effective technology of development of intellectual and creative skills of elementary school students. The project method includes a combination of research, search, problem, and creative approaches. It contributes to the creative development of educational activities of students. Reproductive educational activity of elementary school students is replaced by various types of independent activities. The project method implementation leads to a change in teacher's role. He becomes an organizer of learning activities of students.

The development and approbation of effective methods and technologies of formation of intellectual and creative abilities of elementary school students is a promising direction for future research.

Keywords: educational activity, intellectual and creative skills, the project, project activities, elementary school, elementary school student, elementary school teacher.

Проблема формирования интеллектуально-творческих умений младших школьников занимает особенное место в педагогической теории и практике. Эти умения играют важное значение для всестороннего развития личности младшего школьника. Однако учителя недостаточно используют возможности метода проектов с целью развития интеллектуально-творческих умений младших школьников, в практике работы современных школ преобладает традиционное обучение. Метод проектов все больше распространяется в системе образования разных стран мира. Проектирование является эффективной технологией формирования интеллектуально-творческих умений младших школьников, поскольку метод проектов включает совокупность исследовательских, поисковых, проблемных, творческих подходов. Он способствует развитию учебной деятельности учащихся: репродуктивная учебная деятельность младших школьников меняется на разнообразие виды самостоятельной деятельности. Реализация метода проектов приводит и к изменению позиции учителя: он становится организатором учебной деятельности учащихся.

Ключевые слова: учебная деятельность, интеллектуально-творческие умения, проект, проектная деятельность, начальная школа, младший школьник, учитель начальной школы.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Динамізм, притаманний сучасній цивілізації, зростання соціальної ролі особистості, гуманізація та демократизація суспільства, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки і технологій – усе це потребує створення відповідних умов навчання й виховання дітей у закладах освіти, починаючи з молодшого шкільного віку. Відповідно до Закону України «Про освіту» сьогодні «освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [2].

Початкова школа, зберігаючи наступність із дошкільним періодом дитинства, забезпечує подальше становлення особистості дитини, її інтелектуальний, соціальний, фізичний розвиток, готує учнів до самостійного оволодіння знаннями і вміннями, тобто формує їхню навчальну культуру, одним із основних складників якої є інтелектуально-творчі вміння. У працях багатьох відомих педагогів минулого і сучасності підкреслюється особлива роль операційної сторони навчальної діяльності молодших школярів. Зокрема, К. Ушинський наголошує, що в початковій школі «дитина вивчується вчитися під керівництвом наставника, а це в початковому навчанні важливіше за саме навчання» [8, с. 32].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Проблема розвитку культури навчальної праці завжди була в центрі уваги як педагогів-класиків (Х. Алчевська, Б. Грінченко, Ф.-А. Дістервег, П. Каптерев, Я. А. Коменський, М. Корф, Н. Левицький, С. Миропольський, М. Пирогов, К. Ушинський, С. Шацький та ін.), так і сучасних науковців (Ю. Бабанський, Н. Білоконна, Н. Бойко, А. Ботюк, О. Бугрій, О. Гришко, В. Давидов, Н. Добровольська, Т. Довженко, Л. Занков, Я. Кодлюк, О. Коваленко, Г. Костюк, Т. Ладиженська, І. Лернер, О. Малашенкова, А. Мартинова, В. Онопа, О. Осипова, Г. Поддубська, О. Савченко, Н. Скрипченко, А. Сон, Л. Супрун, В. Сухомлинський, О. Федоренко, Т. Чекмарьова та ін.). У психолого-педагогічній літературі також накопичений певний матеріал з проблеми визначення шляхів, форм та методів формування інтелектуально-творчих умінь учнів сучасних закладів освіти. Цим проблемам присвятили свої праці З. Захарчук, Н. Карапузова, Я. Кодлюк, А. Мартинова, Н. Скрипченко, А. Супрун та ін.

Водночас спостереження, проведені нами в школі, свідчать про те, що вчителі недостатньо використовують можливості методу проектів з метою розвитку інтелектуально-творчих умінь молодших школярів.

Формування мети статті. Метою статті є розкрити можливості проектування як ефективної технології формування інтелектуально-творчих умінь молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Визначальною рисою реформування освіти в Україні на сучасному етапі є перехід до особистісно зорієнтованої моделі навчання та виховання, організації психологічних і педагогічних умов, що сприяють становленню індивідуальності, розвитку її внутрішніх можливостей, прагнень, потреб та інтересів. Педагогічною наукою проводиться пошук засобів, які забезпечують ефективність навчання і водночас створюють умови для самовираження, самовдосконалення учнів у різних видах діяльності. Сконцентрованість уваги на проблемах особистості, зростання ролі людського фактора в усіх сферах життя об'єктивно вимагають системного підходу до формування ключових компетентностей школярів,

однією із яких є вміння вчитися. Концептуально це окреслює новий підхід до розуміння якості освіти як інтегративного результату багатьох впливів, а також вияву вмінь і досягнень учнів у контексті всіх складових, які є особистісно і суспільно значущими. «Результатом якісної шкільної освіти, – на думку О. Савченко, – має бути виховання здорового покоління з чіткою громадянською позицією, яке хоче і вміє вчитися упродовж життя» [7, с. 30].

За останні роки відбулися суттєві зміни в теоретичному осмисленні процесу навчання і його методичному забезпеченні, яке вдалося створити спільними зусиллями вчених і педагогів-практиків. Значною є роль науковців в осмисленні саме розвивальної компоненти загальної середньої освіти. Тепер вона пов'язується з успішним формуванням в учнів умінь самостійно вчитися, критично мислити, користуватися комп'ютером, оволодівати іноземними мовами, прагнути до самопізнання і самореалізації в усіх видах діяльності.

Проблема формування інтелектуально-творчих умінь молодших школярів займає особливе місце в педагогічній теорії та практиці. Ці вміння мають важливе значення для всебічного розвитку особистості молодшого школяра. Процес їх засвоєння сприяє розвитку пізнавальних сил і здібностей учнів, безперервному їх удосконаленню.

Оволодіння інтелектуально-творчими вміннями педагогі завжди справедливо вважали запорукою міцних знань. Так, ще Я. Коменський зазначав, що оволодіння цими вміннями й навичками досягається розумним, поступовим, систематичним тренуванням учнів, свідомим ставленням їх до знань, наданням їм можливостей застосовувати здобуті знання в корисних і добрих справах [4].

На думку К. Нечипоренко, «інтелектуально-творчі вміння є результатом мисленнєвої діяльності; синтезом інтелектуальних та творчих умінь; це здатність людини не лише накопичувати знання, а й використовувати їх у практичній діяльності, створюючи новий або покращений продукт. До інтелектуально-творчих умінь ми відносимо: уміння визначати, аналізувати, порівнювати, синтезувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, конкретизувати, систематизувати, класифікувати, доводити, обґрунтовувати, узагальнювати; бачити деталі; формувати нові положення, прогнозувати, генерувати ідеї; конструктивно працювати з літературою, визначати певні проблеми, формуючи переконливі ідеї щодо розв'язання виявлених проблем; визначати поняття через найближчу родову та видову відмінність; будувати правильні умовиводи на основі фактів, окремих наукових понять; фантазувати» [6].

Сучасні вчені вважають, що діяльність молодших школярів, пов'язана з оволодінням навчальними, у тому числі інтелектуально-творчими, вміннями і навичками, сприяє успішному розвитку учнів, їх аналітико-синтетичній діяльності, мовленнєвій культурі, пам'яті, увазі, творчій уяві, розширенню кругозору та пізнавальних можливостей, загальних здібностей, інтересів та схильностей, що в подальшому впливатиме на засвоєння більш складного матеріалу, який є необхідним у самостійній навчальній, творчій та практичній діяльності. Слід зазначити, що формування цих умінь включає й виховний аспект. Успішність його реалізації пов'язана з дотриманням навчально-виховних вимог, які є складником змісту навчального матеріалу та методів роботи вчителя й учнів [3].

У формуванні інтелектуально-творчих умінь молодших школярів суттєву роль відіграє метод проектів. Сучасні вчені трактують сутність проекту як дидактичного засобу пізнавальної діяльності, розвитку креативності мислення і водночас формування певних особистісних якостей учнів [9, с. 13].

Як відомо, основною ідеєю методу проектів було намагання авторів та їх послідовників перетворити школу навчання в школу життя, де учні набувають знань у процесі спільної праці. Метод проектів започатковував низку ідей: усвідомлення зв'язку школи з життям; можливість для учнів брати участь у плануванні своєї діяльності; обрання школярами засобів здійснення визначеної роботи; використання в процесі навчання набутого життєвого досвіду дітей; використання індивідуальних і групових методів навчання; використання позакласних і позашкільних форм навчально-виховної роботи; уміння учнів підводити підсумки та оцінювати наслідки своєї роботи тощо.

Аналіз методу проектів як системи навчально-виховної роботи дає змогу стверджувати, що він відіграв і відіграє значну роль у вирішенні проблеми оновлення навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі. Це перш за все стосується виховання в учнів самостійності, ініціативи, розвитку їх творчих здібностей.

Однак, за нашими спостереженнями, у практиці роботи сучасних шкіл порівняно з передовими, якісно новими методиками переважає традиційне навчання. Це явище пояснюється, з одного боку, невідповідністю методик, що пропонуються, та інваріантною частиною програми. Диференціація змісту навчання, проголошена в освітніх документах, у практиці роботи більшості шкіл зводиться до інтенсифікації навчання та інтелектуального навантаження добре підготовлених учнів або розроблення окремих завдань для учнів з труднощами в навчанні. Диференціація змісту освіти в більш широкому розумінні (використання різноманітних технологій навчання), на жаль, у більшості навчальних закладів залишається неможливою, хоча законодавчо передбачається використання не тільки типових, а й експериментальних, авторських програм, а також адаптація програм до навчального плану школи. Водночас вимоги до знань, умінь та навичок молодших школярів, зазначені в шкільних програмах, є незаперечними; вони, в свою чергу, зумовлюють зміст підручників і певним чином обмежують вибір методики викладання.

Таким чином, означені проблеми є надзвичайно актуальними для практики роботи сучасної початкової школи. Тому вважаємо за необхідне ширше впроваджувати проектування, що розглядається в межах проблемного навчання, як ефективну технологію формування інтелектуально-творчих умінь молодших школярів. Крім того, проектування забезпечує інтеграцію знань, що також є однією з вимог до перебудови освітнього процесу та забезпечення розвивального потенціалу навчання.

У нашому дослідженні щодо поняття «метод проектів» будемо користуватися визначенням, сутність якого полягає в розумінні означеного методу як сукупності навчально-пізнавальних прийомів, що дозволяють розв'язати ту чи іншу проблему внаслідок самостійних дій учня з обов'язковою кінцевою презентацією

результатів. Якщо конкретизувати це поняття стосовно молодшого шкільного віку, необхідно зробити акцент на суб'єктивно-творчих винаходах, що є обов'язковою складовою дитячої проектної діяльності.

З усього різноманіття педагогічних технологій гуманістичної спрямованості на особливу увагу заслуговують ті, що можуть досить органічно і легко бути інтегровані в традиційне навчання і забезпечити дотримання теоретичних засад розвитку інтелектуально-творчих умінь молодших школярів. Проектування можна характеризувати як одну з таких педагогічних технологій, яка забезпечує реалізацію основних принципів формування умінь навчальної діяльності учнів у ракурсі особистісно зорієнтованого підходу в освіті (саме педагогічною технологією, хоча у назві використовується слово "метод") і сприяє формуванню вміння адаптуватися до швидкозмінних умов життя людини постіндустріального суспільства.

Означена технологія використовується для побудови процесу навчання, спрямованого на активізацію діяльності учнів відповідно до їх інтересів для здобуття певних знань, відчутного теоретичного чи практичного результату. Мета педагогічної технології "Метод проектів" полягає в стимулюванні інтересу учнів до визначеної проблеми, оволодіння необхідними знаннями і навичками, а також організації проектної діяльності щодо вирішення проблеми для практичного застосування отриманих результатів. В основу методу проектів покладена ідея, що відображає сутність поняття "проект", його прагматичну спрямованість на результат, який отримано при вирішенні тієї чи іншої практично чи теоретично значущої проблеми. Головним є те, що цей результат можна побачити, осмислити, застосувати в реальній практичній діяльності. Щоб досягти такого результату, необхідно навчити дітей самостійно мислити, знаходити і вирішувати проблеми, використовуючи для цього знання з різних галузей, прогнозувати результати і можливі наслідки різних варіантів розв'язання проблеми, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Вирішення проблеми при цьому набуває характеру проектної діяльності.

Метод проектів містить сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних, творчих за своєю сутністю підходів, сприяє творчому розвитку комунікативних умінь учнів, використанню певних навчально-пізнавальних прийомів, які в результаті самостійних дій дітей дозволяють вирішувати ту чи іншу проблему. Основні вимоги до використання методу проектів: формулювання значущої у дослідницькому і творчому аспектах проблеми (задачі), вирішення якої потребує інтегрованого знання, дослідницького пошуку; практична, теоретична, пізнавальна значущість передбачуваних результатів; самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність учнів; структуризація змістової частини проекту із визначенням результатів окремих етапів; використання дослідницьких методів, що передбачає певну послідовність дій: обговорення методів дослідження, способів оформлення кінцевих результатів; збір, систематизація, аналіз отриманих даних; підведення підсумків; оформлення результатів, їхня презентація; висновки; визначення нових проблем для дослідження [1, с. 36].

Вибір тематики проектів може ґрунтуватися на різних підходах. В одних випадках учителі визначають тематику з урахуванням навчальної ситуації з конкретного предмета, в інших, особливо в проектах для позаурочної діяльності, тематика пропонується самими учнями і цілком відповідає їхнім інтересам – пізнавальним, творчим, прикладним.

Дослідницькі проекти виконуються за логікою і структурою наукового дослідження. Творчі проекти відрізняє від інших відповідне оформлення результатів: такі проекти не мають детальної структури спільної діяльності учасників, вона тільки намічається, а згодом розвивається, підкоряючись вимогам кінцевого результату, логіці спільної діяльності, інтересам учасників проекту.

У ролевих, ігрових проектах структура також тільки намічається і залишається відкритою до завершення роботи. Учасники беруть на себе певні ролі, зумовлені характером і змістом проекту. Це можуть бути літературні персонажі або вигадані герої, які імітують соціальні, ділові відносини, що ускладнюються тими ситуаціями, які вигадують учасники проекту. Ступінь творчості тут дуже високий, але провідним видом залишається рольова чи ігрова діяльність.

Інформаційні проекти спрямовані на збір даних про якийсь об'єкт або явище, вони передбачають ознайомлення учасників з інформацією, її аналіз та узагальнення фактів, призначених для широкої аудиторії. Такі проекти часто інтегруються в дослідницькі і стають їх органічною частиною, модулем.

Практичні (практично зорієнтовані) проекти відрізняє чітко визначений із самого початку результат діяльності його учасників, який враховує їхні соціальні інтереси. Такий проект потребує ретельно продуманої структури, сценарію діяльності його учасників з визначенням функцій кожного з них, чітких висновків, участі в оформленні результатів кінцевого продукту.

Особливого значення набуває координація і коригування роботи над проектом: обговорення ходу його виконання та спільних або індивідуальних дій, організація презентації, аналіз отриманих результатів і можливих способів їхнього впровадження в практику, а також зовнішня оцінка проекту.

Як правило, робота над короткостроковими проектами проводиться на уроках з конкретного предмета. Що стосується проектів середньої і довгої тривалості, то вони найчастіше є міждисциплінарними і спрямовані на вирішення масштабної проблеми чи декількох взаємозалежних проблем. Такі проекти зазвичай проводяться в позаурочний час, хоча частину роботи над ними можна виконувати і на уроках.

На практиці найчастіше доводиться мати справу зі змішаними типами проектів. Кожен тип проекту характеризується тим чи іншим видом координації, термінами виконання, етапами, кількістю учасників. Тому, розробляючи проект, необхідно враховувати його ознаки й характерні риси.

Реалізація методу проектів на практиці обов'язково веде до зміни позиції вчителя. Із носія готових знань він перетворюється в організатора пізнавальної діяльності учнів. Змінюється також психологічний клімат у класі, тому що вчителю доводиться переорієнтувати репродуктивну навчальну діяльність учнів на різноманітні види самостійної діяльності: дослідницьку, пошукову, творчу.

З метою створення єдиної структури впровадження творчих проектів звернемось до порядку впровадження розвивального навчання [5, с. 18], оскільки творче проектування – це діяльність у межах означеної технології. Першим етапом є формування психологічних механізмів колективної навчальної діяльності, що полягає в послідовному розв'язанні навчальних задач. Наступний етап передбачає інтеріоризацію навчальної діяльності тобто перехід кожного учня до індивідуальних форм навчання. На останньому, третьому, етапі відбувається самовизначення кожного як суб'єкта навчання та суб'єкта міжособистісних стосунків.

Згідно з поетапним формуванням суб'єкта діяльності пропонується поетапне впровадження творчих проектів. На першому етапі учні виконують колективні (фронтальні) чи групові (кооперативні) проекти, в яких можливий розподіл обов'язків, але всі працюють на загальний результат. На подальших етапах здійснюється перехід до індивідуальних форм роботи (самостійний вибір теми, планування, виконання, презентація результатів).

До здійснення шкільних проектів можна залучати учнів уже з третього-четвертого класу початкової школи. Діти шести-семи років створюють колективні мікро- та макропроекти в межах групи, класу, школи.

Метод проектів знаходить все більше поширення в системі освіти різних країн світу. Причини цього явища, як вважають дослідники, криються не тільки у сфері педагогіки, але й у сфері соціальної, а це необхідність не стільки передавати учням суму тих чи інших знань, скільки навчити їх здобувати знання самостійно, використовувати для вирішення нових пізнавальних і практичних завдань; актуальність розвитку в учнів комунікативних навичок, умінь працювати в різноманітних групах, виконувати соціальні ролі (лідера, виконавця, посередника і т. ін.), долати конфліктні ситуації; необхідність широких людських контактів, обміну точками зору на одну проблему, знайомства з різними культурами; значущість для діяльності людини умінь користуватися дослідницькими методами: збирати необхідну інформацію, аналізувати її з різних поглядів, робити висновки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Початкова освіта формує підвалини загальноосвітньої підготовки людини. Від розвитку умінь, здібностей молодших школярів буде залежати їхній успіх на наступних етапах шкільного навчання. Тому головним завданням початкової школи на сучасному етапі є не тільки сформувати певну систему знань, навичок, та й забезпечити подальше становлення особистості молодшого школяра, передусім розвиток інтелектуально-творчих умінь. Метод проектів як одна з технологій розвивального навчання максимально сприяє розвитку здатності дитини самостійно й творчо мислити.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення та апробація інноваційних методик і технологій формування умінь навчальної діяльності молодших школярів.

1. Андреева В.М. Проектування уроку як важлива складова діяльності вчителя / В.М.Андреева // Географія. - 2006. - № 18 (вкладка). - С.34-38.
2. Закон України «Про освіту» // Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Кодлюк Я. П. Формування умінь вчитися. Навчання і виховання учнів 1 класу: методичний посібник для вчителів / Кодлюк Я. П. / упор. Савченко О. Я. - К. : Початкова школа, 2002. - С. 60-77.
4. Коменский Я.А. Великая дидактика / Я.А. Коменский // Избр. пед. соч.: в 2-х т. - М.: Педагогика, 1942. - Т.1. - С. 242-247.
5. Кремень В. Особистісно-розвивальне навчання як науковий пріоритет / В.Кремень // Рідна школа. - 1998. - № 11. - С. 53-58.
6. Нечипоренко К. П. Розвиток інтелектуально-творчих умінь учнів у навчально-виховному процесі початкової школи // Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua/453/1/стаття%20Нечипоренко%20К.П.%20в%20ПОЧ.%20ШК..pdf>
7. Савченко О.Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти / О.Я.Савченко // Компетентнісний підхід у сучасній освіті; світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. - К.: «К.І.С.», 2004. - С. 34-46.
8. Ушинський К.Д. Твори у 6-ти томах. Т.1. / Відп. ред. Костюк Г.С., Чавдаров С.Х. / К.Д.Ушинський. - К.: Радянська школа, 1954. - 453 с.
9. Чечель И. Метод проектов, или Попытка избавить учителя от обязанности всезнающего оракула / И.Чечель // Директор. - 2002. - № 3. - С.11.

Reference

1. Andreyeva V.M. Proektuvannya uroku yak vazhlyva skladova diyal'nosti vchy'telya / V.M.Andreyeva // Geografiya. - 2006. - № 18 (vkladka). - S.34-38.
2. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» // Elektronnyj resurs. - Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Kodlyuk Ya. P. Formuvannya uminnya vchytysya. Navchannya i vy'xovannya uchniv 1 klasu: metody'chny'j posibny'k dlya vchy'teliv / Kodlyuk Ya. P. / upor. Savchenko O. Ya. - K. : Pochatkova shkola, 2002. - S. 60-77.
4. Komenskyj Ya.A. Vely'kaya dy'dakty'ka / Ya.A.Komenskyj // Y'zbr. ped. soch.: v 2-x t. - M.: Pedagogy'ka, 1942. - T.1. - S. 242-247.
5. Kremen' V. Osoby'stino-rozvy'val'ne navchannya yak naukovy'j priory'tet / V.Kremen' // Ridna shkola. - 1998. - № 11. - S. 53-58.
6. Nechy'porenko K. P. Rozvy'tok intelektual'no-tvorchy'x umin' uchniv u navchal'no-vy'xovnomu procesi pochatkovoyi shkoly' // Elektronnyj resurs. - Rezhym dostupu: <http://elibrary.kubg.edu.ua/453/1/stattya%20Nechy'porenko%20K.P.%20v%20POCH.%20ShK..pdf>
7. Savchenko O.Ya. Uminnya vchytysya yak klyuchova kompetentnist' zagal'noyi seredn'oyi osvity' / O.Ya.Savchenko // Kompetentnisny'j pidxid u suchasnij osviti; svitovy'j dosvid ta ukrayins'ki perspekty'vy': Biblioteka z osvith'noyi polity'ky' / Pid zag. red. O.V. Ovcharuk. - K.: «K.I.S.», 2004. - S. 34-46.
8. Ushy'ns'ky'j K.D. Tvory' u 6-ty' tomax. T.1. / Vidp. red. Kostyuk G.S., Chavdarov S.X. / K.D.Ushy'ns'ky'j. - K.: Radyans'ka shkola, 1954. - 453 s.
9. Chechel' Y. Metod proektov, y'ly' Porytka y'zbavy't' uchy'telya ot obyazannosti' vseznayushhego orakula / Y'.Chechel' // Dy'rektor. - 2002. - № 3. - S.11.